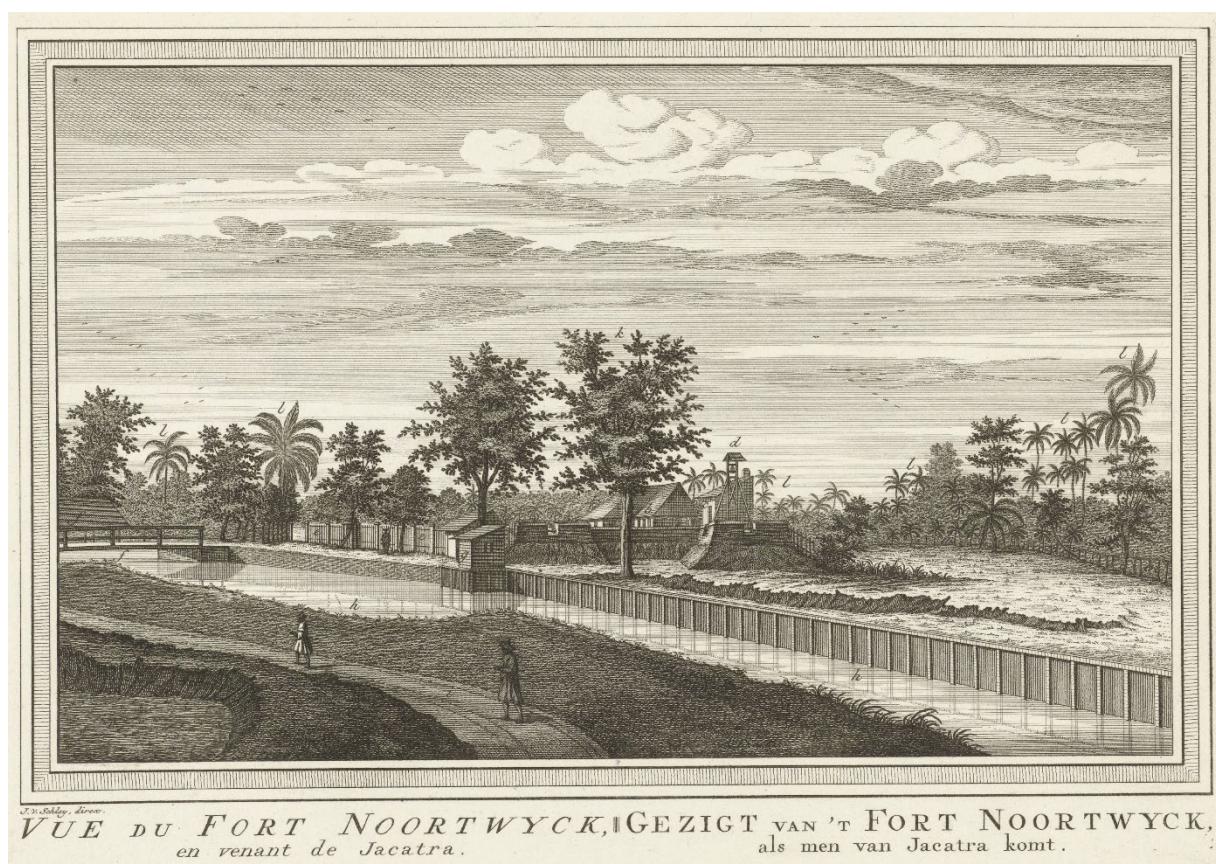

De andere kant van het verleden van Rijnland

Een schets van verbindingen met kolonialisme en slavernij

Door Sjoerd Ramackers

De afgelopen jaren is er veel aandacht voor het koloniale en slavernijverleden van Nederland. Diverse instellingen en overheden lieten daarbij hun verleden onderzoeken. Recentelijk zijn ook de (voor)onderzoeken van de provincie Zuid-Holland, de gemeente Leiden en de Universiteit Leiden gepubliceerd. Helaas is in veel van dit soort onderzoeken weinig aandacht voor de verwevenheid van dorpen en het platteland met kolonialisme, waardoor onze blik voornamelijk gericht blijft op grote steden zoals Amsterdam, Leiden, Utrecht en Middelburg. Wie zich in de archieven van koloniale ondernemingen bevindt, komt echter al snel verwijzingen tegen naar Rijnland. Zo werd de Rijnlandse Roede als meeteenheid gebruikt in de koloniën, voer de Keukenhof als VOC-schip naar Azië, leefden slaafgemaakten op de Surinaamse plantage Katwijk en bewaakten soldaten vanuit Fort Noordwijk de ommelanden van Batavia (afb. 1).

Afb. 1. Jacob van der Schley, 'Gezicht op fort Noordwijk in Jakarta' (tussen 1747-1779). Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Het onderstaande is een eerste inventarisatie, verre van een volledig overzicht, dat voornamelijk is gebaseerd op het vooronderzoek naar de gemeente Leiden. Dit onderzoek is uitgevoerd door *Emma Sow* en mijzelf, onder begeleiding van *Ariadne Schmidt* en *Alicia Schrikker*, in opdracht van de gemeente Leiden. Hoewel het nog lang niet compleet is, tonen deze voorbeelden aan dat Rijnland al meer dan vier eeuwen verweven was met kolonialisme en slavernij.

De dijkgraaf van Rijnland in Sao Tomé

De eerste verbindingen tussen het huidige Nederland en de koloniale wereld ontstonden aan het einde van de zestiende eeuw. Troepen van de Noordelijke Nederlanden vochten hun onafhankelijkheidsstrijd tegen de Spanjaarden niet alleen uit in Europa. Steeds vaker bestreden zij de Spanjaarden en Portugezen, die op dat moment één koninkrijk vormden, in de door hun gekoloniseerde gebieden in Afrika, Amerika en Azië. Eén van de eerste keren dat de Staten-Generaal een vloot samenstelden om koloniën aan te vallen, diende de dijkgraaf van Rijnland als admiraal.

Admiraal en dijkgraaf Pieter van der Does was familie van Johan en Jacob van der Does, die bij het Ontzet van Leiden en de periode daarna belangrijke rollen in de stad vervulden. Vanaf 1586 was Pieter als superintendent van de vloot aangesteld en daarna ging het snel met zijn carrière. In 1587 volgde zijn benoeming tot dijkgraaf van het waterschap en weer een jaar later maakte hij faam door bij het verslaan van de Spaanse Armada een wimpel mee te nemen naar de Leidse Pieterskerk (afb. 2). Elf jaar later, in 1599, besloten de Staten-Generaal om verschillende koloniën aan te vallen: de Canarische Eilanden, Sao Tomé en Brazilië. Het was niet de bedoeling om de koloniën over te nemen, maar om de inheemse bevolking tegen de Spaanse kolonisten op te zetten en om de Spaanse oorlogsvloot naar de koloniën te krijgen, weg van het oorlogsfront in Europa. Van der Does belegerde onder andere Las Palmas (afb. 3) en La Gomera, waarna hij koers zette op Sao Tomé. Op dat eiland, gelegen

Afb. 2. Anoniem, 'Wimpel van het Portugese galjoen San Mateo van de Spaanse Armada' (voor 1588). Collectie Museum De Lakenhal, Leiden.

Afb. 3. Bartholomeus Willemsz. Dolendo (toegeschreven aan), 'Verovering van Gran Canaria door de vloot onder admiraal Pieter van der Does' (1600-1601). Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

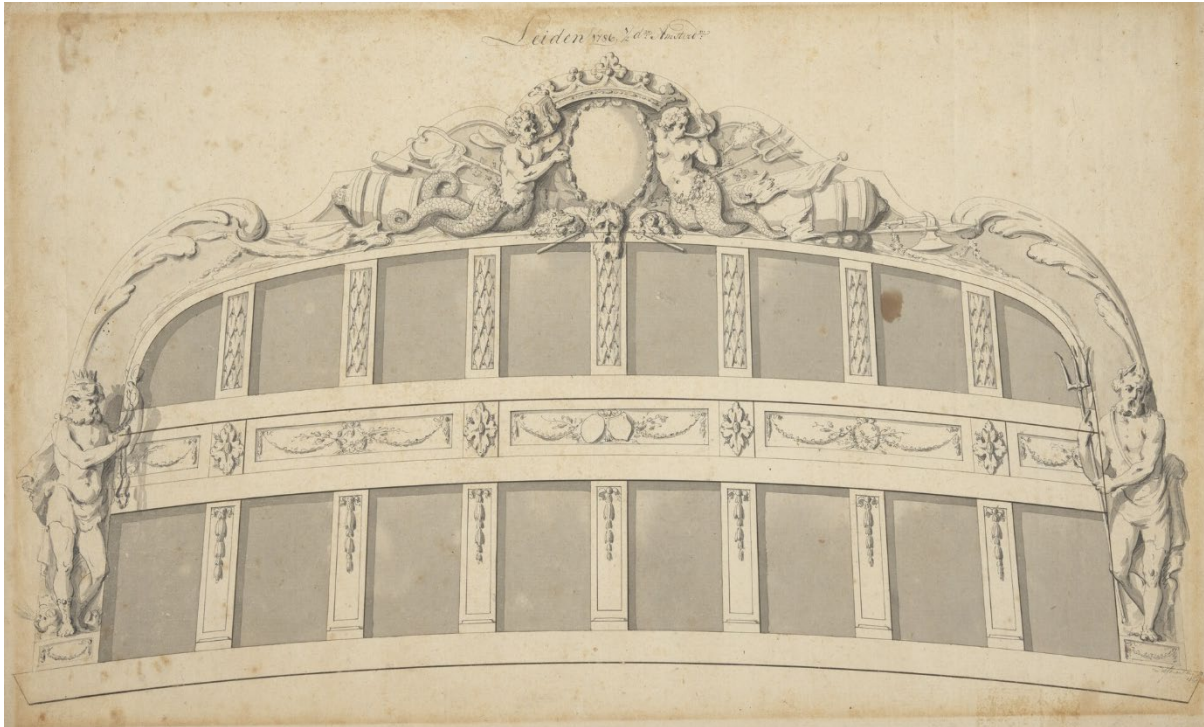
nabij de evenaar aan de westkust van Afrika, heerste een dodelijke ziekte waaraan Van der Does en 1.800 andere opvarenden overleden. Slechts een klein deel van de vloot was in staat om de reis naar Brazilië af te leggen. Hoewel de aanval vooral veel geld kostte, slaagden de Nederlanders er wel in om de Spaanse vloot uit Europa te krijgen. In de eeuwen die volgden zouden Europeanen steeds vaker hun oorlogen uitvechten in de gekoloniseerde wereld en trokken ook soldaten en militairen uit Rijnland naar de overzeese gebieden.

Oprichting van de WIC

In het jaar dat het twaalfjarig bestand tussen de Republiek en Spanje afliep, vond de West-Indische Compagnie (WIC) zijn levenslicht. In verschillende steden verspreid over de Republiek zamelden mensen geld in. Dit gebeurde ook in Leiden, waar enkele stadsbestuurders en de rector magnificus van de Leidse universiteit in het stadhuis zaten om geld in te zamelen. Een enkele investeerder kwam uit de omgeving van Leiden. Zo zijn de namen van Simon Flonsz. en Jan Claesz. genoteerd, beiden afkomstig uit Koudekerk. Ook Crijn Crijnskoij, woonachtig in Warmond, droeg op deze manier bij aan de oprichting van de compagnie die zijn geld zou verdienen aan kolonialisme, uitbuiting en mensenhandel. Het hoge bedrag dat de Leidenaren en enkele dorpelingen wisten te investeren, zorgde ervoor dat het Leidse stadsbestuur tot aan het einde van de WIC altijd een eigen bewindhebber afvaardigde in de belangrijke Amsterdamse Kamer. Leidse lakenhandelaren profiteerden van de WIC doordat de compagnie hun textielstoffen gebruikte in de slavenhandel in West-Afrika. Daarnaast verkregen kooplieden via de WIC koloniale waren en indigo, een belangrijke grondstof voor de Leidse lakenververs. Niet alleen handelaren profiteerden van de WIC. In het Leidse Anatomisch Theater kwamen al snel objecten uit Amerika in de vitrines te staan. Zo doneerde Herman Bloem, predikant in Woubrugge, een opgezette zeespin en “Een Moord-hamer van de Wilden uit Nieuw Nederland”. Bloem kwam aan deze objecten omdat hij zelf jarenlang, tussen 1660 en 1667, predikant was in Wiltwijck (hedendaags Kingston, New York).

Aan boord van de VOC

Voor de periode 1699-1794 is een index beschikbaar waarin de namen, afkomst en scheepsnamen staan van alle opvarenden van de VOC. Een korte zoektocht toont aan dat gedurende deze periode veel mannen uit Rijnland aan boord gingen van de VOC. Hoewel een enkele naam dubbel is genoteerd en van sommige plaatsnamen niet altijd duidelijk is of dit de Rijnlandse versie, of een plaatsnaam in Drenthe, Gelderland, Limburg, Zweden of Zwitserland is, blijft het aantal nog altijd aanzienlijk. Uit de index komen meer dan 13.000 namen (bijlage 1). Veruit de meeste daarvan zijn afkomstig uit Leiden, met ongeveer 10.000 bemanningslieden. Zij voeren meestal in de laagste rangen met de VOC mee, als soldaat, jongsoldaat of bosshieter. In enkele gevallen droeg het schip waarop zij voeren een bekende naam (afb.4). Zo voer tussen 1662 en 1666 een VOC-schip met de naam Rijnland. Ook andere schepen droegen namen naar plaatsen of buitenhuizen die in Rijnland lagen.

Afb. 4. Anthony Ziesenis, 'Ontwerptekening voor de spiegel van het schip Leiden van 68 stukken' (1786). Collectie Het Scheepvaartmuseum, Amsterdam.

De VOC, en ook de WIC en andere koloniale ondernemingen, betaalden relatief hoge salarissen. Dit trok mensen aan uit arme gebieden. Van verschillende Leidenaren is bekend dat zij in dienst gingen van de VOC of de WIC omdat ze in armoede leefden en zodoende hoopten genoeg geld te verdienen om hun gezin in Leiden te onderhouden. Ook van Leidse weeskinderen is bekend dat zij aan boord van de compagnieschepen meer geld konden verdienen dan in de stad. Sommigen, zoals Jacob Isaac Domus (1768-1806) haalden plezier

Afb. 5. Jacob Isaac Domus, 'Pennekonst op het Beleg en Ontzet van Leiden' (1804). Collectie Museum De Lakenhal, Leiden.

uit de vaart op Azië. Aangelokt door geld en het avontuur stapten zij aan boord van de VOC. Hoewel Domus eigenlijk als straf door het Leidse weeshuis aan boord van het schip was gesteld, genoot hij van de vele "Wonderlinke Dingen" die hij onderweg tegenkwam. Desalniettemin concludeerde hij: "een stuiver te land is beter als een schelling op zee" en

keek hij uit naar zijn terugkomst in Leiden. Het Afrikaans continent, waar hij met zoveel plezier

omheen had gevaren, kreeg nog wel een prominente plek toen hij enkele jaren later een trompe-l'oeil tekende over het Leidens Ontzet (afb.5).

Plantages en slaafgemaakten

Afb. 6. Detail van: Jan Daniël Knapp, een aantal anonieme slaafgemaakten en Hendrik de Leth, 'Naauekeurige Plattegrond van den Staat en den Loop van Rio de Berbice' (1742). Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

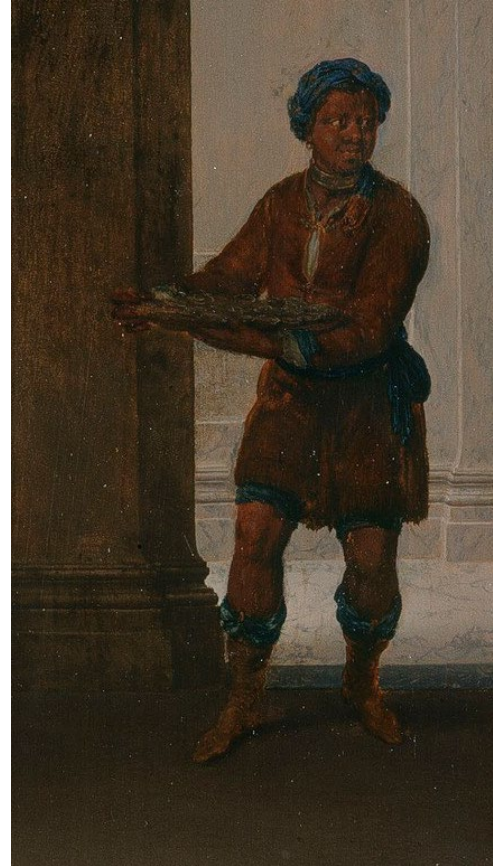
Net als schepen droegen ook verschillende plantages en forten in de gekoloniseerde gebieden namen uit Rijnland. De naamgeving was meestal gebaseerd op persoonlijke banden. In Suriname waren onder andere plantages Katwijk en Leydenshoop te vinden. In Berbice, ten westen van Suriname, werden in 1735 twee plantages met de namen Klein en Groot Poelgeest (afb. 6) opgericht. De plantages waren vernoemd naar de voormalige kastelen in Koudekerk aan de Rijn. Kasteel Klein Poelgeest was toen in handen van kapitein Dirk Roos, die mede-eigenaar was van de Poelgeest-plantages. In de eerste jaren leefden minstens 116 slaafgemaakten op de plantages. Roos' Leidse zwager Daniel van Eijs was ook mede-eigenaar van de plantages. Vanuit zijn huis aan

de Oude Vest schreef hij instructies over het opzetten van plantages en de omgang met slaafgemaakten. Volgens Van Eijs moesten slaafgemaakten met zachtheid behandeld worden, omdat ze dan meer zouden opleveren. Slaafgemaakten en Europeanen die aanwezig waren op de plantage getuigden echter dat ze werden mishandeld en dat velen stierven van de honger.

In één van zijn brieven vermeldde Van Eijs dat hij een deel van de informatie had gekregen van "een ervaren Directeur die pres[en]t te Kou[de]kerk woont, en lange jaaren op Surinaame een plantagie heeft gedirigeert waer op wel 170 slaven waaren". Het is onduidelijk wie deze persoon was, maar het toont wel aan dat er in de regio kennisnetwerken ontstonden waarin ervaringen en tips zijn gedeeld over de oprichting van plantages. Ook Herman Boerhaave, een aangehuwde neef van Daniel van Eijs, plukte de vruchten van de Poelgeest-plantages. Hij ontving meerdere zaden en vruchten van de plantages die hij in zijn tuin Oud Poelgeest te Oegstgeest hoopte te kweken.

In Rijnland waren ook (voormalig) slaafgemaakten aanwezig. Vanaf de zeventiende eeuw doken zij steeds vaker op in schilderijen. Beroemde kunstenaars uit Leiden en omgeving, zoals Jan Steen, Jacob Toorenvliet en Willem van Mieris, toonden zwarte bedienden in de

huishoudens van hun witte eigenaren (afb. 7). Met een halsband om de nek was hun status voor iedereen duidelijk. Zij waren meestal meegenomen als hun eigenaren naar Leiden verhuisden om te studeren of als zij rentenierden in een groot landhuis in Rijnland.

Afb. 7. Willem van Mieris, 'The Neglected Lute' (c. 1710). Collectie Royal Collection Trust, Londen.

In Leiden kwam bijvoorbeeld Susanna van Cormantin terecht. Haar achternaam suggereert dat ze afkomstig is uit West-Afrika. Na jarenlang op de Surinaamse plantage van de familie Couderc in slavernij gewerkt te hebben, verhuisde ze met deze familie naar Leiden toen de zoon hier kwam studeren. In 1768 werd ze ziek, waarna ze in de Leidse Vrouwekerk de doop ontving en uiteindelijk stierf. Na jarenlang in slavernij geleefd te hebben en twee deportaties overleefd te hebben, is ze pro deo begraven op de armenbegraafplaats van Leiderdorp.

Recent onderzoek van Camilla de Koning heeft aangetoond dat meerdere landhuizen in Rijnland koloniale banden hadden, en dat daar ook zwarte bedienden leefden. Zo woonde bijvoorbeeld in Warmond Coridon. Coridon was als veertienjarige in 1734 door de familie De Raineval naar buitenplaats Schoonoord gebracht om de familie te dienen. De familie bezat verschillende plantages in Suriname, waaronder suikerplantage Schoonoord, waar honderden slaafgemaakten op werkten. Pas jaren later kreeg Coridon vrijheid en trok hij naar Amsterdam. De levens van Susanna en Coridon laten zien dat de schilderijen van Leidse kunstenaars geen fantasiebeelden waren, maar daadwerkelijk de levens van mensen van kleur in Rijnland uitbeeldden.

Huis Berbice en de Zilverfabriek in Voorschoten

In Voorschoten lag eeuwenlang de buitenplaats Allemansgeest. Door de eeuwen heen was het in handen van verschillende families met allerlei koloniale banden, zoals de familie Van Eijs. In 1822 veranderden de toenmalige eigenaren de naam naar Berbice. Ze vernoemden hun buitenplaats naar de plek waar zij hun liefde en fortuin vonden, maar die vooral bekend stond als een plek waar slaafgemaakten onder zeer zware omstandigheden leefden. In 1857 kwam de beroemde zilverfabriek Van Kempen & Zonen bij de buitenplaats terecht. Uit de inventaris van het archief van de Zilverfabriek, in handen van het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, blijkt dat de fabriek meerdere magazijnen in Nederlands-Indië bezat en een dochteronderneming, de Gouden Beker, in Curaçao was gevestigd.

Uit onderzoek van de Koninklijke Verzamelingen blijkt hoe de Zilverfabriek in Voorschoten werken vervaardigden voor de elite in Europa én de koloniën. Abdul Jalil Syaifuddin, sultan van Siak (Oost-Sumatra), klopte bijvoorbeeld in 1898 aan bij de Zilverfabriek. Rondom de inhuldiging van Wilhelmina was hij naar Nederland afgereisd. Hij liet de Zilverfabriek een ivoren olifantstand voorzien van zilveren en gouden montuur, met motieven van inheemse bloemen en vruchten, om aan de nieuwe koningin te schenken. Enkele jaren later, in 1901, huwde Wilhelmina met prins Hendrik. Het huwelijksgeschenk namens de inwoners van

Afb. 8. Firma J.M. van Kempen, 'Huwelijksgeschenk van Suriname' (1901).
Collectie Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.

Nederlands-Indië was de zogenaamde Indische Zaal in Paleis Noordeinde. Voor deze zaal vervaardigde de fabriek twee hanglampen en de kroonluchter. Deze waren geïnspireerd naar hindoe-Javaanse olielampen.

Ook de elite in Suriname, vooral bestaande uit rijke plantage-eigenaren, wist de Zilverfabriek te vinden voor Wilhelmina's huwelijksgeschenk (afb. 8). De Surinaamse elite zamelde geld in om een huwelijksgeschenk aan te bieden namens heel Suriname. De Zilverfabriek ontwierp en vervaardigde een tafelstuk van een gouden schip in een zilveren zee. Net als bij de Gouden Koets was

het benodigde goud afkomstig uit Suriname zelf. Het schip is gebaseerd op het toenmalige wapenschild van Suriname. De gouden uitvoering staat in schril contrast met de ervaringen van honderdduizenden Afrikanen die in de eeuwen daarvoor als slaafgemaakten met dit soort schepen waren gedeporteerd.

Onafhankelijkheidsstrijd: studenten en militairen

Afb. 9. Anoniem, 'De oprichters der Perhimpoean Indonesia, vlnr. G. Mangoenkoesomo, Mohammed Hatta, I. Koesoea Soemantri, R. Sastro Moeljono en R.M. Sartono'. (1947, reproductie). Collectie Nationaal Archief, Den Haag. Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië.

Afb. 10. Anoniem, 'Twee Indonesische militairen met een krans van de Perhimpoean Indonesia bij het oorlogsmonument Haagse Schouw te Leiden' (1945). Collectie Nationaal Archief, Den Haag. Fotocollectie Anefo.

een krans bij het monument aan de Haagweg tijdens de eerste herdenking van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog (afb. 10).

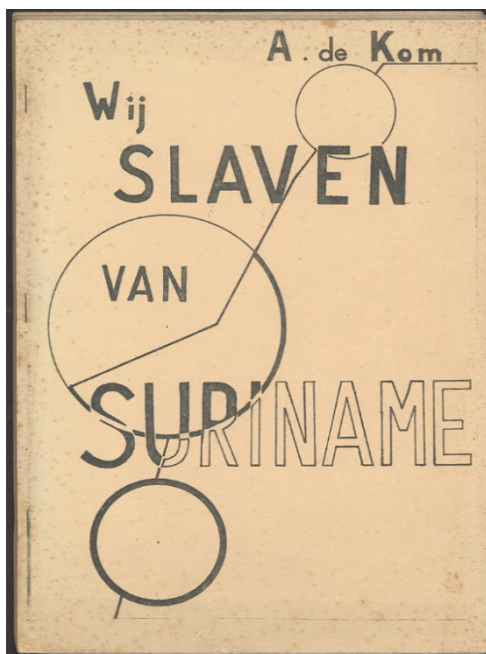
Nadat in augustus 1945 ook Japan capituleerde, riepen op 17 augustus president Soekarno en vicepresident en voormalig PI-voorzitter Mohammad Hatta, de onafhankelijke Republiek Indonesia uit. Als gevolg hiervan stuurde de Nederlandse overheid in vijf jaar tijd 200.000 militairen naar Indonesië, waarvan ook veel mensen uit Rijnland. De meesten waren

Eeuwenlang kwamen studenten uit de koloniën naar Leiden. Lang waren dit voornamelijk leden van de lokale, Europese elite in de koloniën, zoals de familie Couderc die de slaafgemaakte Susanna van Cormantin meenamen. Vanaf het begin van de twintigste eeuw kwamen ook studenten van rijke Indonesische families in Leiden terecht. In Leiden kwamen zij in aanraking met politieke bewegingen en vrijheden die ze in Indonesië niet kenden. Het resulteerde erin dat zij zich gingen hardmaken voor de onafhankelijkheid van Indonesië. Vanaf 1925 noemden zij hun studentenvereniging Perhimpoean Indonesia (PI), 'Indonesische Organisatie', waarmee ze afscheid namen van de term 'Indisch' (afb. 9). Vanuit Leiden streden Indonesische studenten voor de onafhankelijkheid van hun land, bijvoorbeeld met hun eigen antikoloniale tijdschrift Indonesia Merdeka ('Onafhankelijk Indonesië'). Daarnaast werkten zij samen met andere antikoloniale bewegingen in Europa. Tijdens de Tweede Wereldoorlog speelde de PI in Leiden een belangrijke rol in het verzet tegen de Duitse bezetters, net zoals Surinaamse verzetsstrijders. Daarom legde de PI

dienstplichtigen, maar sommigen traden vrijwillig in dienst met de overtuiging dat Indonesië een Nederlandse kolonie moest blijven. Emma Sow stuitte in ons vooronderzoek op 62 mannen uit Leiderdorp die in dienst traden van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL). Dertig Leiderdorpse vrouwen verenigden zich om contact te onderhouden met “onzer dorpsgenooten in Indië, die ver van huis en haard in de rimboe hun plicht voor het vaderland vervullen”. De militairen stuurden brieven naar het Leiderdorpse gemeentebestuur, waarin hun persoonlijke levens en blik op de onafhankelijkheidsstrijd naar voren kwamen. Zo schreef een Leiderdorpse militair: “ben ik tot de conclusie gekomen dat Nederland en Indië één waren en één moeten blijven en wat mij betreft: ik zal m’n uiterste best doen, om dat plan, zo onze Regering dat mocht hebben, te doen slagen”. Het idee dat Indonesië een Nederlandse kolonie moest blijven resulteerde in een bloedige onafhankelijkheidsoorlog, decennialang door de Nederlandse regering eufemistisch betiteld als ‘politieke acties’.

In de geest van Anton de Kom

Na de Tweede Wereldoorlog verenigden Surinaamse studenten in Leiden zich in de Surinaamse Studenten Unie (SSU). Net als de PI stredden zij voor een onafhankelijk Suriname en in hun blad *Opo Kondreman* (‘Sta op, landgenoten’) hadden zij aandacht voor koloniale oorlogen en vrijheidsbewegingen over de hele wereld. In 1967 ontdekte SSU-lid Rubia Zschuschen een voor haar onbekend boek in de collecties van de Leidse Universiteitsbibliotheek: *Wij slaven van Suriname* (1934) van schrijver, activist en verzetsman Anton de Kom. Het werk was al snel in de vergetelheid geraakt, mede door de dood van De Kom. De Leidse SSU herdrukte het werk, zonder toestemming van de oorspronkelijke

Afb. 11. Gestencilde editie van Anton de Kom, *Wij slaven van Suriname*. Beeld via Universitaire

uitgeverij en stond daarmee aan de basis van de verspreiding van het boek over Suriname en Nederland (afb. 11). In zijn boek schreef De Kom onder andere over de uitbuiting in zijn tijd, maar ook over het gebrek aan kennis over het Nederlandse slavernijverleden. Beeldend beschreef hij bijvoorbeeld hoe het aloude bekende beeld van Nederland als zeevarende natie niet het volledige verhaal is:

Wij gunnen u uw verbeeldingsplaats in het kraaiennest van die oude schepen, wij gunnen u de zeewind langs uw haren en onder u het lied der matrozen, die op de balken staande zingend het bramzeil reven.

Maar wij willen u toch waarschuwen. Waag u niet, vanuit uw hoge standplaats, langs het puttingwant of zo u dat te gevaarlijk voorkomt, door het schuttersgat naar beneden. Zet geen voet op de touwladders die naar de kampanje voeren, hoe blank en schoongeschrobd zij er ook van hierboven uitziet. Hierboven ruikt gij de prikkelende lucht van teer en de zilte zeewind.

Daarbeneden stinkt het reeds een mijl lijwaarts naar het zweet en de uitwerpselen van duizend in het ruim gepakte slaven.

Hierboven hoort gij de kreet van de albatros, de zingende matrozen en het geruis der golven.

Daaronder hoort gij het gejammer der slaven, de kreten van een vrouw in barensnood en de zweep, die neersuist op de ruggen der zwarten.

Deze zinnen zijn een voorbeeld van het pleidooi dat De Kom hield om ook de *andere* kant van onze geschiedenis onder de aandacht te brengen. Negentig jaar later is het helaas nog altijd nodig om dit pleidooi te houden. Te lang was er te weinig aandacht voor het koloniale en slavernijverleden. Hierdoor voelen mensen zich nog altijd ongezien en niet erkend. Ook het verleden van Leiden en Rijnland is niet te begrijpen zonder oog te hebben voor de vele koloniale banden die er de afgelopen eeuwen waren. De hierboven besproken voorbeelden tonen aan dat Rijnland invloed had op de ontwikkeling van het koloniale verleden en dat de koloniën bijdroegen aan de ontwikkelingen in Rijnland. Hopelijk dient zich in de toekomst de mogelijkheid aan om hier meer onderzoek naar te doen, zodat we het hele verhaal kunnen vertellen en de koloniale banden beter kunnen zien en duiden.

Verder lezen

Anton de Kom, *Wij slaven van Suriname* (Amsterdam 2020, zestiende druk).

Camilla de Koning, 'Het koloniale verleden van landgoederen en buitenplaatsen', website Geschiedenis van Zuid Holland: <https://www.geschiedenisvanzuidholland.nl/thema-s/het-koloniale-verleden-van-landgoederen-en-buitenplaatsen/verhalen/>.

Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black, *Sporen van de slavernij in Leiden* (Leiden 2017).

Karwan Fatah-Black, Lauren Lauret en Joris van den Tol, *Geketend voor Hollands Glorie. Slavernij in de geschiedenis van de provincie Zuid-Holland* (Leiden 2023).

Ligia Giay, *Aenbiedende onse vermogen tot dienst ende avantage van uwe Compaignie. Explorative report on the colonial and slavery history of Leiden University* (Leiden 2025).

Sander van der Horst en Henna Goudzand Nahar, 'Leiden. Studenten en antikoloniaal verzet, 1925-1975', in: Nadia Bouras e.a. eds., *Wereldsteden van de Lage Landen. Stadsgeschiedenis van Nederland en België* (Amsterdam en Antwerpen 2025) 347-354.

Sjoerd Ramackers, 'Daniel van Eijs – Van lakenhandelaar naar plantage-eigenaar (1725-1739)' *Leids Jaarboekje* 115 (2023) 72-89.

Sjoerd Ramackers, Emma Sow, Alicia Schrikker en Ariadne Schmidt, *Vooronderzoek koloniale en slavernijgeschiedenis van de stad Leiden* (Leiden 2025).

Website Koninklijke Verzamelingen,
<https://www.koninklijkeverzamelingen.nl/collectie/huwelijksgeschenk-van-suriname-7170>

Bijlage

Deze lijst is gebaseerd op de index van VOC-opvarenden van de periode 1699-1794. Het is geen exacte lijst. Sommigen zijn meermaals uitgevaren en daardoor ook vaker opgenomen in de index. Van sommige plaatsnamen is niet altijd expliciet vermeldt dat het hierbij gaat om de plaats in Rijnland, of om een plaats elders met dezelfde naam.

Herkomst VOC-opvarenden	Aantal opvarenden
Aarlanderveen	49
Alkemade	1
Alphen aan den Rijn	356
Benthuizen	23
Bodegraven	153
Boskoop	137
Hazerswoude	19
Hillegom	50
Hoogmade	4
Kaag	29
Katwijk	555
Langeraar	21
Leiden	10.000
Leiderdorp	53
Leimuiden	23
Lisse	14
Moerkapelle	7
Nieuwkoop	192
Nieuwveen	71

Noordwijk	264
Oegstgeest	70
Reeuwijk	2
Rijnsaterwoude	9
Rijnsburg	92
Roelofarendsveen	3
Sassenheim	18
Stompwijk	15
Valkenburg	122
Voorhout	15
Voorschoten	62
Waddinxveen	135
Warmond	88
Wassenaar	118
Woubrugge	48
Zevenhoven	64
Zoetermeer	103
Zoeterwoude	32
Zwammerdam	54
Totaal aantal opvarenden:	13.071